

DE LEIEGOUW



Zesmaandelijks tijdschrift van
DE LEIEGOUW

Vereniging voor
geschied-, taal- en volkskundig
onderzoek in het Kortrijkse

JAARGANG 64 | AFLEVERING 2 | 2022

COLLOQUIUM JEAN BAPTISTE BETHUNE IN VERGELIJKEND INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

Een honderdtal aanwezigen participeerden op 6 en 7 mei 2022 aan het colloquium *'Jean Baptiste Bethune. Neogotisch gesamtkunstenaar. Terugblik vanuit vergelijkend internationaal perspectief'*. Dat de organisatoren (KADOC KU Leuven en de Stichtingen van Caloen en de Bethune) kozen voor het kasteel van Loppem was beslist een meerwaarde. Waar beter kon de slotmanifestatie van de herdenking van de tweehonderdste geboortedatum van Bethune (1821-1894) plaatsvinden dan in een van zijn mooiste realisaties: het kasteel van Loppem?



De Kortrijkse grootmeester van de archeologisch en liturgisch gefundeerde neogotiek, actief vanuit Brugge en Gent, maakte naam als architect van kastelen (zoals Loppem) en landhuizen (bv. Sint-Denijs Westrem), abdijen (bv. Maredsous) en vrouwenkloosters (bv. Vivenkapelle, Gistel en Roubaix), kapellen (bv. Zwevegem) en kerken (bv. Vivenkapelle, Begijnhof Sint-Amandsberg, Dadizele).

Nog meer was hij de ontwerper van interieurs, inclusief meubilair, gebrandschilderde ramen en medaillons, edelsmeedwerk, boekbanden en kleingrafiek, om textiel niet te vergeten. Bethune wordt vaak in een adem genoemd en vergeleken met de Franse grootmeester Emmanuel Viollet-le-Duc (1814-1879) en de Nederlandse architect Pierre Cuypers (1827-1921). Zelf was hij een adept van de Engelse architect Augustus Welby Northmore Pugin (1812-1852), die de neogotiek zag als een perfecte vormtaal voor de hernieuwde vestiging van een christelijke samenleving, gekenmerkt door sociale solidariteit en corporatieve samenwerking.

De sprekers op het colloquium hadden redenen te over om een balans op te maken van het leven en werk van deze veelzijdige ontwerper en om zijn betekenis en oeuvre te bekijken in internationaal vergelijkend perspectief. Bethune was in menig opzicht een voorloper. Te weinig is hij gekend als een gesamtkunstenaar of totaalontwerper. Hij wilde in een harmonieus samengaan van architectuur en aankleding de vermeende glorie van de middeleeuwen oproepen. Bethunes werk kenmerkte zich door een warme, gloedvolle kleurzetting, vergulde pracht met een scherp oog voor symboliek en iconografisch detail, kunstambachtelijke techniek en technische verfijning.

Het programma reikte inzichten aan vanuit ouder en vooral recent onderzoek, zonder een kritische terugblik te schuwen.

De Leuvense professoren **Jan De Maeyer** en **Emiel Lamberts** staken van wal met een gezamenlijk voorbereide lezing. Daarin plaatsten ze Bethune in de context van het Belgische ultramontanisme. In zijn jonge jaren een romanticus, onzeker en zoekend, evolueerde Bethune tot een radicale ultramontaan die de



Spreker Jan De Maeyer

basis voor zijn toekomst legde via zijn familiale netwerk en zijn Leuvense contacten tijdens zijn studietijd. Vanaf 1848, na zijn huwelijk met Emelie van Outryve d'Ydewalle, een telg van een vooraanstaande Brugse familie en in een tijd die zich kenmerkte door grote maatschappelijke evoluties, kan hij worden omschreven als een *homme d'oeuvre* die zich volop richtte op het beginnende organisatiekatholicisme. De ultramontaanse beweging keek kritisch naar de moderne, liberale staat en streefde naar een christelijke samenleving die de historisch organisch gegroeide instituties en sociale verhoudingen respecteerde. De hoeksteen van deze conservatieve samenleving was de paus, vandaar Bethunes sterke band met Pius IX. Bethune zette zijn talent hiervoor volop in: hij werd de vormgever van het ultramontanisme, voor wie de enige mogelijke manier om het christendom te materialiseren bestond in het teruggrijpen naar de pure, archeologisch en liturgisch gefundeerde neogotiek. Dat gedachtegoed kon in brede kring doordringen via organisaties als de Gilde van Sint-Thomas en Sint-Lucas, de Sint-Lucasscholen (waarvan Bethune medeoprichter was) en kranten en tijdschriften zoals de *Revue de l'Art Chrétien*. Na

zijn verhuizing van Brugge naar Gent in 1858 kon hij er, onder impuls van Joseph de Hemptinne, zijn trouwe vriend en grote mecenas, zijn vleugels uitslaan in diverse grote projecten. In Maaltebrugge ontstond een kunstenaarsdorp, waar ook een weeshuis als sociaal project jongeren opleidde in een kunstambacht. De selfmade man Bethune kan dus worden omschreven als de emanatie van *Le Règne Social de Jésus Christ*, waarin hij zijn vaardigheden als gesamtkunstenaar volop inzette in een brede sociale context en dat dankzij zijn grote netwerk én met de steun van zijn echtgenote (die volgens de sprekers eigen biografie verdient).

Lori Van Biervliet, kenner van de Engelse kolonie in Brugge, lichtte toe hoe belangrijk de 'mysterieuze' George Mann (1804-1874) was in het leven van Bethune. Mann bewoog zich vlot in de wereld van de katholieke Engelse expats in heel Europa. Hij ontmoette Bethune en de gebroeders van Caloen in het Pauscollege in Leuven. Hij vestigde de aandacht van de jonge studenten op de *Gothic Revival* in Engeland, nam Bethune mee op een vier maanden durende studiereis in dat land en bracht hem in contact met tal

van interessante mensen. In Birmingham bezochten ze het atelier van Hartmann en de vroegste bouwwerken van Pugin. De reis werd een cruciale stap in het leven en de ontwikkeling van Bethune.

Kunsthistorica en glas-in-lood-deskundige **Aletta Rambaut** ging dieper in op Bethunes weg naar en focus op de glasraamkunst. Vanaf het begin van de 19de eeuw gingen diverse glazeniers, zoals J.B. Capronnier (1814-1891) en de gebroeders Pluys, opnieuw op zoek naar verloren gegane oude technieken om die te verbeteren. Vanaf 1849 betrok men Bethune bij de verdere invulling van de glasramen in de Brugse Heilig Bloedkapel. Zijn ontwerpen werden uitgevoerd door Capronnier. Die werd later zijn concurrent, want Bethune bouwde vanaf 1856, eerst in Brugge en later in Gent, een eigen kunstenaarsatelier uit. Hij kreeg daarbij de steun van tal van mecenasen. Zijn eerste opdracht, uitgevoerd door Florimond Van de Poele (1832-1875), waren de glasramen in de Congregatiekapel in Zottegem (1856-1861). In 1876 liet Bethune zijn atelier over aan Arthur Verhaegen (1847-1917). Dat belette hem evenwel niet om ook opdrachten te laten uitvoeren door Gustave Ladon (1863-1942). Spreker wees uitvoerig op het unieke en uitzonderlijke belang van het in Marke bewaarde archief. Dat omvat, naast tal van schetsen die Bethune maakte tijdens zijn vele reizen, een uitzonderlijke hoeveelheid documenten, atelieragenda's, ontwerpen en uitvoeringstekeningen. Die zijn voor onderzoekers in glaskunst een schatkamer en hebben hun geheimen nog niet allemaal prijsgegeven.

Drie lezingen gingen dieper in op de internationale en kunstambachtelijke context waarin Bethune actief was. Dr. **Verena Smit** (kunsthistorica en architectuuronderzoeker Leverkusen) schetste hoe het netwerk van

de *Gothic Revival* en John Sutton (1820-1873) zich engageerde voor het gotische kerkenensemble in Kiedrich (Rheingau). Dr. **Olivia Smith** belichtte de invloed van de Engelse John Hardmann Company op Bethunes glas-in-loodproductie in België. Dr. **Wim Nys** (Museum DIVA) legde de link tussen zilverdrijver Jan Pieter Antoon Verschuylen (1801-1865) en de ontwikkeling van de neogotische edelsmeedkunst in Antwerpen. Daarbij gaf hij herhaaldelijk aan dat er op dit vlak nog tal van onderzoeksmogelijkheden zijn.

Een ander tot nu toe minder gekend aspect van Bethunes activiteiten kwam aan bod in de lezing van Dr. **Mario Baeck** (Gilliot & Roelants Tegelmuseum Hemiksem) over zijn keramische vloer- en wandtegelt toepassingen in Europees perspectief. Met tal van voorbeelden werd aangetoond dat, bij de huidige stand van het onderzoek op het vlak van tegeltoepassingen voor vloeren, blijkt dat Bethune een gevoelige trendzetter was voor innovatieve technische en esthetische ontwikkelingen, dat hij goed op de hoogte bleek te zijn van de internationale ontwikkelingen en dat hij zijn keuzes daaraan, over de jaren heen, aanpaste. Zijn contacten met *Boch Frères* werkten mogelijk stimulerend voor de vroege introductie van de droog geperste ingelegde steengoedtegel in België.

Nog een ander te weinig bestudeerd aspect van Bethune is zijn voortrekkersrol en invloed op wat de neogotische canon inzake boekdesign en grafische vormgeving werd genoemd. Het meerlagig verhaal ervan werd gepresenteerd door Dr. **Carine Dujardin** (KADOC KU Leuven). Met voorbeelden van lettertypes, modelboeken en boekbanden toonde ze aan hoe Bethune erin slaagde om de 15de-eeuwse Middelnederlandse boekdrukkunst te vertalen in zijn ontwerpen van vormgeving van publicaties en in zijn 'miniaturkunst' voor

lettertypes, iconografie en devotieprentjes. Tal van stukken uit de bibliotheekcollectie van de Stichting de Bethune, zoals de vele drukken van de ultramontaanse familie Desclée en hun drukkerij-uitgeverijen in Brugge, Doornik en Roubaix, laten geen twijfel over de intense band tussen Bethune en het boek.

Frédéric Vienne (archivaris *Archives Diocèse de Lille*) besteedde aandacht aan de bouwprojecten van Bethune in Nord-Pas-de-Calais, die hij omschreef als *grands projets, petits succès*. Dank zij zijn familiale banden in het Rijselse genoot Bethune er bekendheid en kon hij er enkele kunstontwerpen uitwerken. Als Belg kon Bethune in Frankrijk evenwel enkel als architect optreden in private initiatieven. Zo werd hij gevraagd om tussen te komen in de afwerking van de Rijselse kathedraal en om een gebouw voor de *Université catholique de Lille (le Catho)* te ontwerpen. De spreker schetste de totstandkoming van de ontwerpen en de redenen waarom Bethunes ideeën in de ontwerpfase zijn bleven steken. Een ervan was een fundamenteel verschil van mening tussen Bethune en de Rijselse rector over de oriëntatie en indeling van de kapel van de

universiteit. Bethune hield vast aan wat hij zijn 'archeologische correctheid' noemde. Het kwam tot een breuk waarbij Bethune zich vernederd voelde. Daarom weigerde hij ook om in te staan voor de afwerking van de kathedraal en beperkte hij zich tot de realisatie van enkele devotievoorwerpen, op vraag van enkele lokale clerici. Een laatste tegenvaller was het einde van de lokale Sint-Lucasschool (°1878), die na 1901 in de problemen kwam door de uitwijzing van de Broeders van de Christelijke Scholen uit Frankrijk. Toen werd het de religieuze instituten, in de context van *le grand exil*, verboden nog onderwijs te verstrekken. Spreker concludeerde dat de Rijselse katholieke gemeenschap niet over voldoende openheid en middelen beschikte om Bethunes ideeën te volgen. Het project voor de *Catho*, van een omvang als de abdij van Maredsous, had kunnen leiden tot een zichtbare aanwezigheid van de Belgische neogotiek in Noord-Frankrijk.

Voor de afsluitende *keynote*-lezing werd een beroep gedaan op cultuurhistorisch onderzoeker en gewezen voorzitter van het Nederlandse Cuypersgenootschap



Sprekers en organisatoren van het colloquium

Wies van Leeuwen, die Bethune plaatste in de internationale neogotische beweging. Hij wees erop dat in de tweede helft van de 19de eeuw de verschillende internationale bouwstijlen en de vele vormen van de neogotische stromingen in België samen kwamen. Op dat moment was de neogotiek in Europa als stijl wijd verspreid. Voorbeelden zijn de parlementen in Londen en Boedapest, het stadhuis van Wenen en vele kathedraalachtige kerken zoals de *Votivkirche* in Wenen. Die internationalisering werd in grote mate in de hand gewerkt door de druk bijgewoonde Katholieke Congressen, waarin onder meer het netwerk van 'katholieke kunstarcheologen' elkaar vond om de gotiek als enige ware en juiste stijl te promoten. In dat netwerk was Bethune een man, die de 'stiel' leerde door veel te reizen en veel te tekenen. Hij haalde zijn inspiratie vooral bij de 13de-eeuwse gotiek en bij de 15de-eeuwse Brugse bouwstijl met baksteen. In het spoor van Pugin zag hij de architectuur als 'moeder van alle kunsten'. De architect moest een gebouw ontwerpen binnen een samenhangend iconografisch programma, waarbij hij zijn gesamtkunstwerk van binnen naar buiten vorm gaf. Kleur in het interieur zorgde voor een warm gevoel. Goed opgeleide ambachtslui (een rol voor de Sint-Lucasscholen en het kunstenaarsdorp Maaltebrugge) werden aangestuurd door in detail uitgewerkte tekeningen van de architect. Spreker herinnerde eraan dat tijdgenoten Bethune omschreven als een markante en veelzijdige persoonlijkheid, die kon rekenen op een machtig netwerk. Zelfs al bleef hij een 'waar en trouw discipel' van de opvatting dat kunst moest dienen tot het herstel van de maatschappelijke heerschappij van Christus en werd hij door zijn ultramontaanse overtuiging daarin ook beperkt, toch was hij méér dan dat. Bethune durfde de traditie te herinterpreteren en te vernieuwen, bv. door het inbrengen van regionale motieven en eigentijdse aanpassingen.

Enkele debatmomenten, gespreid over de twee dagen, lieten interessante gedachtewisselingen toe tussen sprekers en publiek. Momenteel wordt nog bekeken of en hoe de inzichten van dit colloquium alsnog breder bekend kunnen worden gemaakt.

Filip Santy

PRIVÉKUNSTVERZAMELING IN ONTWIJDE SINT-ROCHUSKERK

De Kortrijkse Sint-Rochuskerk is verkocht aan ondernemer Wally Loosveldt uit Zulte. Hij brengt er zijn privékunstverzameling in onder. Loosveldt is een wereldspeler in de productie van beelden en ornamenten. Hij betaalde voor de kerk en een aangrenzende woning 500.000 euro.

De Sint-Rochuskerk werd tussen 1863 en 1870 gebouwd in neogotische stijl. De westtoren werd in 1875 tegen de kerk aan gebouwd en heeft een spits met flankerende torentjes. De inwijding gebeurde in 1884. In 2020 werd ze ontwijd. De kerk is opgenomen in de inventaris van onroerend erfgoed en is opgedragen aan Rochus van Montpellier (1295-1327), een Franse pestheilige.

De nieuwe eigenaar Wally Loosvelt behoudt grotendeels de structuur van Sint-Rochus, inclusief het altaar en het orgel. De nieuwe eigenaar liet het interieur schilderen. De kerk is ook al eens opengesteld voor het grote publiek. De reactie daarop was massaal én positief. De kerk is bedoeld voor privégebruik, maar Loosveldt wil geregeld iets organiseren voor anderen, zoals een orgelconcert. Loosveldt heeft zijn thuisbasis in Zulte. Het familiebedrijf van de derde generatie bestaat 55 jaar en exporteert over de hele wereld.